

מתורת רבינו ראש הישיבה הגאון רבי ברוך דב דיסקין שליט"א

מתוך שייעורו השבועי בישיבת ארחות תורה • פרשת משפטים תשפ"ה

ואם אמור יאמר העבד אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי (כ"א. ה')

בקיודשין (דף כב.) דרשינן מאם אמר יאמר דבעינן שיאמר וישנה, והנה איתא בחז"ל (תנחומא ואתחנן ד') שכשמשנה ביקש מהקב"ה להכנס לארץ ישראל אמר "אהבתי את אדוני" הקב"ה, "את אשתי" התורה, "ואת בני" כנסת ישראל, "לא אצא חפשי", וכתב המהרי"ל דיסקין (פרשת ואתחנן) דמרומו כן בפסוק, "רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה", דהנה העבד צריך לומר ב' פעמים אהבתי את אדוני וכנ"ל, ולכך אמר לו הקב"ה אל תוסף, שלא יאמר כן פעם שניה.

והגישו אל הדלת או אל המזוזה (כ"א. ו')

ברש"י בסוטה (דף ח.) משמע דנרצע על דלת בי"ד, וכ"כ בחזקוני דהוא בשער בי"ד, וכמו שכתוב "והוצאת את האיש ההוא אל שעריך וכו' למען ישמעו ויראו", הי"נ הכא שהודיע שממשיך בעבודתו עד היובל, ומקור דבריו הוא ממסכת עבדים, ועי"ע בפירוש מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שם (קנין פירות ע"ח).
ושמעתי להעיר דהחזקוני כתב דהטעם שיש לרצוע על הדלת כדי שיהא ניכר שהרציעה בדלת שוה לרציעת העבד, דעי"ז העבד לא יוכל לברוח ולא יוכל לערער על עבד אחר, ובפשטות הוא דוקא אם רוצעו בביתו, דעי"ז ניכר שהוא עבדו, וסותר לדבריו דנרצע בשער בי"ד וצ"ע. ובעיקר דבריו ילי"ע אם כוונתו שעושים חור בדלת או שעושים סימן.

ורצע אדניו את אזנו במרצע (שם)

פירש רש"י ומה ראה אוזן להרצע מכל שאר איברים שבגוף, אמר ריב"ז אוזן זו ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע ע"כ. וצ"ע דבהר סיני "לא תגנוב" קאי בגונב נפשות, וכאן איירי בגניבת ממון, וי"ל דבאמת כל התורה נאמרה בסיני, וכן נראה בחזקוני שכתב דאפשר דהכוונה ללא תגנובו, וכנראה כוונתו שאף שלא תגנובו לא מוזכר שנאמר בסיני, מ"מ כל התורה נאמרה בכללותיה בסיני.
והנה ממה שהזכיר אוזן זו ששמעה בהר סיני לא תגנוב, ומשמע דעיקר התביעה היא על האוזן, וצ"ע דהא הגניבה בפועל נעשתה עי"י ידיו, ומוכח דעיקר התביעה על האדם אינו על החטא, אלא על שורש החטא, וכיון דעיקר החטא בא ע"י האוזן, שלא השריש לאזנו את האיסור לא תגנוב, לכך נתבע ע"ז, והוא יסוד גדול לאדם.

והאלקים אנה לידו (כ"א. י"ג)

פירש רש"י והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע והאלקים אנה לידו, במה הכתוב מדבר בבי' בני"א אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היו עדים בדבר שיעידו, זה לא נהרג וזה לא גלה, והקב"ה מזמנן לפונדק אחד, זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם, וזה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו, ועדים מעידים עליו ומחייבים אותו לגלות.
הנה רש"י בא לתת טעם למה הקב"ה זימן לאחד למות, ולמה זימן לשני להרוג, וכתב דמה שזמן לו למות כי הרג קודם במזיד, ומה שזמן לו להרוג בשוגג כי כבר קודם הרג בשוגג, ומקשים העולם דעדיין צריך טעם מ"ט בפעם הראשונה הרג בשוגג, וצ"ע, ומובא בשם הגר"א לבאר שלא הוקשה לרש"י מאי טעמא הרג בשוגג, אלא הוקשה לו מאי טעמא והאלקים אנה לידו דמשמע דאין זה סתם שוגג אלא הקב"ה אנה לידו, והא הרג בשוגג, ולכן ביאר משום שכבר הרג פעם אחת בשוגג שע"י פשיעתו, ומשום הכי אח"כ האלקים אנה לידו.

ענוש יענש (שם)

פירש רש"י ענוש יענש שלם דמי ולדות לבעל ע"כ. מבואר שאדם שהכה עובר משלם דמי ולדות, וה"מ אדם שהכה, אבל בהמה שהרגה פטור מלשלם דמי ולדות כמבואר בב"ק (דף מה:), וצ"ב הטעם שבבהמה לא ישלם עכ"פ משום חבלה, [ואף אם אינו שייך לבעל, מ"מ יהא שייך לאשה], ומבואר בזה שעובר אינו נפש ולא שייך בו חבלה, וצ"ע שהרי אדון שסימא את עובר שפחתו, העובר יוצא לחירות, ולא אמרינן דעדיין אינו נפש, ועיין במקנה בקידושין (דף כד:), ואולי יש ליישב עפ"י דבריו.

עין תחת עין (כ"א. כ"ד)

פירש רש"י נותן לו דמי עינו ולא נטילת אבר ממש כמו שדרשו רבותינו בפרק החובל ע"כ. בגמ' שם איתא "עין תחת עין ממוך", וכתב הגר"א דהוא מרומז בפסוק, דהאותיות שלאחר האותיות של המילה "עין" הם אותיות "כסף", דאחר עי"ן פ"א, ואחר יו"ד כ"ף, ואחר נו"ן סמ"ך.

והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים (כ"ב. כ"ג)

פירש רש"י ממשמע שנאמר והרגתי אתכם איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים, אלא הרי זו קללה אחרת שיהיו הנשים צרות כאלמנות חיות שלא יהו עדים למיתת בעליהן ותהיין אסורות להנשא ע"כ. וכן הוא באבות דר' נתן (פרק ל"ח), אמנם ברש"י בב"מ (דף לח:) כתב שילכו בשבי.
עוד י"ל ע"פ מה דאיתא ביבמות (דף קיד:): שבזמן שלום כשאומרת מת בעלי נאמנת, אבל בשעת מלחמה אינה נאמנת ובעינן עדות [ועי"ש בגמ' (דף קטו:)] אם עד אחד נאמן, ונראה דזה הביאור במה שכתוב "והרגתי אתכם בחרב", דהיינו שיהא מלחמה, וכיון שכן "והיו נשיכם אלמנות", שלא יהו נאמנות לומר מת בעלי.

ונשיא בעמך לא תאור (כ"ב. כ"ז)

הרמב"ם (פכ"ו מסנהדרין הל"ד) כתב שאם הקללה באה מכלל הדברים כגון שאמר אל יהי פלוני ברוך לה' אינו לוקה, והקשה המנחת חינוך (מצוה ע"א) דאל יהי ברוך אינו לא ברכה ולא קללה, ועיין בסמ"ע (סי' כ"ז סק"ז) שכתב דכשהקב"ה מסתיר פניו ממנו ממילא הוא מקולל, והקשה בתרומת הכרי (שם סק"א) דהא ברמב"ם מבואר דזהו מכלל הן אתה שומע לאו, ולהסמ"ע הוי ממש קללה.

ונשיא בעמך לא תאור (שם)

פירש רש"י הרי זו אזהרה לקללת דיין. כידוע שהבית הלוי היה רב עיר וסבל הרבה מהבעלי בתים שבעירו, ומסופר שאמר ע"ד הדרש דבתורה כתוב ג' אזהרות בענין השלום, הא' על החבר "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא י"ט. י"ח), הב' על האח "לא תשנא את אחיך בלבבך" (שם. י"ז), והג' על דיין כתוב כאן "ונשיא בעמך לא תאור", וביאר שעל חבר כתוב שצריך לאהוב, אבל על אח

א"י"צ לכתוב זאת, כיון שבדרך הטבע אחים אוהבים אחד את השני, אמנם פעמים שיש ריב ביניהם, ולכן התורה כתבה "לא תשנא את אחיך בלבבך", ועל דיין שכולם אינם אוהבים אותו הזהירה התורה שעכ"פ לא תקללו.

מלאתך ודמעך לא תאחר (כ"ב. כ"ח)

יל"ע אם הלאו הוא להקדים את התרומה לבכורים וכיוצא ב, או שהלאו הוא לאחר את הבכורים, והנה מהא דבעי בתמורה (דף ה.) למימר דאם הקדים לא יחול משום אי עביד לא מהני, משמע דהאיסור הוא להקדים, וכן משמע מהא דקרי ליה הש"ס בדיבוריה אתעביד מעשה משמע דהאיסור הוא במה שהקדים, ובאמת קשה לומר כן, דהא בקרא כתיב "לא תאחר", ועוד דבגמ' (שם ד:) חשיב ליה ניתק לעשה, ומשמע דהלאו הוא מה שמאחר, וניתק לעשה שמפריש אח"כ, כדכתיב מכל מתנותיכם תרימו, אמנם אם האיסור שמקדים את התרומה במה ניתק את הלאו ע"י שאח"כ מפריש בכורים, ועל כן נראה דגדר האיסור הוא שלא יעשה מעשה שע"י זה יצטרך לאחר את הבכורים, ונמצא דהאיסור הוא בשעה שמקדים, וחשיב בדיבוריה אתעביד מעשה, אבל גדר האיסור הוא שע"י שהקדים גורם שהבכורים יתאחרו.

ולפי זה יל"ע מה שהביא המנ"ח (מצוה ע"ב) מדברי רש"י בשבת (דף קז:) דרק אחר מירוח עובר בלאו, ולכאורה אם הלאו הוא מה שגורם לאיחור, מ"ט לא יעבור גם קודם מירוח בזה שגורם איחור, ויש ליישב.

ובשר בשדה טריפה לא תאכלו (כ"ב. ל')

פירש רש"י אף בבית כן, אלא שדיבר הכתוב בהווה מקום שדרך הבהמות ליטוף. שמעתי מהגר"ב צ"ל ד"ל דנקט בשדה משום דאיתא בגמ' (עין שבת דף קנה:) שיש לתת אומצא לכלב בשדה ולא בעיר, משום דסריך בתריה, ועוד י"ל דאיתא בב"ב (דף כה.) מרחיקין את הנבילה מן העיר חמישים אמה, ומשום הכי נקט שדה.

כי השחד יעור פקחים (כ"ג. ח')

מובא מהחזו"א (אמונה ובטחון ג' ל') שמה ששוחד מעורר א"י"ז בגלל המציאות, וכי דיין שיקבל פרוטה ישנה את כל יחסו לאדם, אלא הקב"ה איסתכל באורייתא וברא עלמא, ובגלל שכתוב בתורה שהשוחד מעורר לכן הוא מעורר, [וכן אומרים על "לא תרצח" שבאמת אילולי שהיה כתוב בתורה שאסור לרצוח אין בזה דבר נורא, דמה שונה לרצוח בע"ח שהותר, אלא שאיסתכל באורייתא וברא עלמא].

והנה יש להעיר מ"ט כאן כתוב "פקחים", ובפרשת שופטים (ט"ז.) י"ט) כתוב "חכמים", וההפרש בין חכמים לפקחים הוא שבשביל לדעת תורה סגי להיות "חכמים", אבל כדי להבין שרוצים לרמות אותו צריך להיות "פקחים", אמנם עדיין צ"ב דכאן כתוב "יעור פקחים", ושם כתוב "עיני חכמים".

ונראה דהנה בלשון חז"ל "פקח" הכוונה למי שרואה בעיניו, וכמו שכתוב "סומא ונתפקח", וכן כתוב דהקב"ה פוקח עורים, ומבואר שחכמת הפקח תלוי בראיתו, וא"כ כשמעוורים פיקח הוא כבר אינו פיקח כי אינו רואה, ולכך לא הוזכר "עיני", משא"כ חכם דרק עיוורת את עיניו אבל את חכמתו לא עיוורת, ולכך הוזכר "עיני חכמים".

ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו (כ"ג. י"ג)

החיד"א ביאר ע"פ הגמ' בסנהדרין (דף טג:) דשם של עבודה זרה המוזכר בתורה מותר להזכיר, וזהו שאמר הכתוב "ובכל אשר

אמרתי אליכם" דהיינו שכתוב בתורה "תשמרו", אבל שם של עבודה זרה שאינו מוזכר בתורה, ע"ז נאמר "ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך".

מ"ן ראש הישיבה זצוק"ל סיפר שהיה אצל החזו"א בפורים, ואמר לחזו"א שיש לו "פורים תורה", ביאור בקושיית הגמ' (חולין דף קלט:) המן מן התורה מנין, דבפשוטו קשה למאי נפק"מ אם המן מוזכר בתורה, וביאר ע"פ דברי הגמ' ששם של ע"ז המוזכר בתורה מותר להזכיר את שמו, והנה המן עשה עצמו ע"ז, ולכך הגמ' חיפשה מקור שהמן נכתב בתורה, דא"כ יהיה אסור להזכיר את שמו, והחזו"א הסכים לדבריו, [צ"ע דסגי אם הוא נזכר בני"ך כמפורש בגמ' – (הגר"ש צביון)], ושאלו למה א"י"ז ביאור נכון, והשיב לו מ"ן רה"י זצוק"ל דהרי הגמ' שואלת גם מרדכי מן התורה מנין ושם א"י"א לבאר כך, ועיין ביערות דבש (ח"ב דרוש ב') מה שביאר בזה.

ושם אלהים אחרים לא תזכירו (שם)

במנ"ח (מצוה פ"ו) דן אם עובר בכתב על לאו זה, ועיי"ש עוד שדן בשבועה בכתב ובקידוש בכתב ועוד, ויש לדון דאם נימא דמהני כתב, האם בעינן ממש כתב, או דגם אם יעמיד אותיות אחד ליד השני ג"כ סגי, ולפי זה משכחת לה קידוש בכתב בלא חילול שבת.

עוד יש להסתפק בשבועה לשעבר בכתב, אם נימא דשבועת שקר הוא רק בינו לבין חבירו, א"כ מתי יעבור, הא כשכתב הרי היה בינו לבין עצמו, וכשמסר לחבירו הכתב, הרי לא כתב, וצ"ע.

ושבר תשבר מצבותיהם (כ"ג. כ"ה)

יש להעיר מ"ט בפרשת כי תשא (ל"ד. י"ג) התורה הוסיפה גם אשריהם תכרתון, וביארו המלבי"ם והנצי"ב דהנה הגמ' בע"ז (דף נג:) שואלת כיצד הגוים יכלו לאסור את עצי האשירה, והרי ארץ ישראל שייכת לאברהם, ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו, ומתרתת הגמ' דבזמן שעבדו לעגל גילו דעתם שנח להם לעבוד ע"ז, ומעתה ניחא דכאן שהוא קודם העגל לא הוזכר שישרפו את אשריהם, כיון שלא נעשה אשירה דהגויים לא יכלו לאסרם על ישראל, דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, משא"כ בפרשת כי תשא שהיה אחר העגל, וגילו ישראל דעתם שניחא להו בעבודה זרה להכי יכלו לאסור עליהם אשירה.

לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימך אמלא (כ"ג. כ"ו)

המהרי"ל דיסקין מבאר דאף שהתברכו "לא תהיה משכלה ועקרה בארצך", מ"מ יתכן שהאב ימות בצעירותו ובניו ג"כ ימותו אחריו כשהם קטנים, ולכך כתוב גם את "מספר ימך אמלא".

והנה כשבאים לנחם אבלים יש אומרים "ולא תוסיפו לדאבה עוד", ושמעתי להעיר ע"ז דאם מנחם לאחד שיושב על בנו או על אמו, ויש לו עדיין אב, כיצד שייך לומר לו "ולא תוסיפו לדאבה עוד", והרי ע"פ דרך העולם אביו צריך למות קודם והרי זה כמקללו, וכנראה שמתכוונים לומר שלא יהיו עוד צרות.

ויאכלו וישתו (כ"ד. י"א)

בתרגום אונקלוס תירגם "כאילו אוכלין ושותין", וביאור הדברים שמעתי בשם מו"ר הגר"ש רוזובסקי זצ"ל דפירושו ששמחו מאד והרגישו את השמחה כאילו אכלו ושתו, והוסיף שכך הדרך בלימוד התורה, שצריך ללמוד תורה שלא רק שהנשמה תהנה, אלא שגם הגוף יהנה, וכל האדם יהפך לחפצא של תורה.

לע"נ

הגאון רבי חזקיהו יוסף פלמן זצ"ל
בן הגאון הגדול רבי בן ציון זצוק"ל
נלב"ע ל' שבט תש"פ
ת.נ.צ.ב.ה.

לע"נ

מרן הגאון הגדול רבי ברוך ב"ר משה ויסבקר זצוק"ל
ראש ישיבת בית מתתיהו וחבר מועצת
נלב"ע כ"ג שבט תשפ"ד
ת.נ.צ.ב.ה.